

LAVINIA BETEA

Lucrețiu Pătrășcanu

MOARTEA UNUI LIDER COMUNIST

studiu de caz

CORINT
ISTORIE
AUTORI ROMÂNI

—2026—

Cuprins

<i>Abrevieri și acronime</i>	5
<i>Prefață</i>	9
1 – Andrei	25
2 – Sub trei dictaturi	57
3 – Primul comunist la guvernare	95
4 – „Neînțelegerile cu tovarășii”	127
5 – Admiratori și devotați	157
6 – Kto-kogo	183
7 – Dictatura proletariatului, dictatura a patra	212
8 – Antisovietism și naționalism	244
9 – „Dragă tovarășe anchetator...”	275
10 – Principiul dominoului	302
11 – Dialectica terorii roșii	337
12 – Spioni și complotiști	363
13 – Pești în năvoadele dese	394

14 – Procesul	421
15 – Revoluționarul – capital destinat sacrificiului ...	455
16 – Morți vii în celule	479
17 – Anchetatori anchetați	506
18 – „Aceste mult prea triste și urâte fapte”	540
Epilog – „Iar restul e tăcere...”	575
<i>Bibliografie</i>	587
<i>Indice de nume</i>	601

...nu sunt divergențe serioase, dar a fost cazul lui Pătrășcanu, care, jignit fiind de faptul că nu a fost ales în cadrul Secretariatului CC și a fost supus unor critici aspre, a vrut să demisioneze și să părăsească guvernul. Ulterior, și-a recunoscut greșelile și a promis să nu le mai repete. Peste un anumit timp însă, Pătrășcanu a rostit o cuvântare la Cluj îndreptată împotriva ungușorilor care trăiesc în Transilvania, adică discursul lui a fost îmbibat de un spirit naționalist românesc. Ulterior, Pătrășcanu a explicat că prin aceasta a căutat să-i atragă pe românii care trăiesc în Transilvania de partea guvernului Groza, considerând că acest lucru va avea o mare importanță, deoarece românii reprezintă majoritatea în Transilvania. Dej spune că, în această chestiune, Partidul Comunist Român a adoptat o poziție justă, a dat explicațiile corespunzătoare și l-a obligat pe Pătrășcanu să renunțe la aceste idei nesănătoase. Pătrășcanu s-a supus, cu toate acestea a rămas nemulțumit.¹

Mai mult decât sigur, Pătrășcanu nu avea cunoștință despre diversele canale de informare dintre Moscova și București. Încercase chiar, la Paris, o oarecare apropiere față de Gheorghiu-Dej. I-a propus ca pe timpul cât lipsește, fiind plecat în țară, să-i dea o listă cu oamenii pe care i-a văzut și cu activitatea desfășurată în lipsa lui, dar Gheorghiu-Dej l-a refuzat. Simte că Ana Pauker vrea să-l atragă în grupul ei.² Primise și unele „lămuriri” de la Gheorghiu-Dej după revenirea de la Moscova, în februarie 1947. După unele discuții cu Susaikov și, cu precădere, după observarea „condițiilor internaționale create de crescuta campanie a ațățătorilor de război anglo-americiani”, se declară convins de necesitatea unei „cotituri pentru adâncirea luptei de clasă” și „lichidarea colaborării cu

¹ Dan Cătănuș, Vasile Buga, *op. cit.*, p. 74.

² ASRI, Fond P, dosar nr. 40002, vol. 1, f. 223 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 23 decembrie 1949).

resturile burgheziei”.¹ Tovarășii săi – și, mai ales, superiorii de la Moscova – socotesc că acum e târziu.

Este ținut departe de pregătirea unor evenimente care contează în cursa pentru acapararea întregii puteri de către comuniști. Despre arestările de la Tămădău a aflat, ca oricare cetățean, din ziare. Se găsea la Bruxelles, la Congresul juriștilor democrați. N-a aprobat în forul său interior cele întâmplate („cursul grăbit al lichidării PNȚ și PNL”), deoarece a „socotit că această măsură nu va fi înțeleasă de mase pentru că nu a fost rezultatul unei campanii care să antreneze masele; ca atare, va apărea ca o lichidare administrativă”. Cu toate acestea, organizase la Bruxelles, din proprie inițiativă, o conferință de presă în care a explicat arestarea celor pregătiți de fugă, de pe pozițiile tovarășilor săi.² Dacă pentru arestarea fruntașilor PNȚ își poate spune că nu i s-a cerut părerea, fiindcă era plecat în străinătate, faptul că el – ministrul justiției – n-a fost implicat în redactarea proiectului noii constituții și n-a fost înștiințat de pregătirile pentru abdicarea regelui l-a interpretat ca act prin care „partidul și-a arătat deschis neîncrederea” în el.³ „În perioada producerii actului de abdicare în Decembrie 1947”, declară el, „mă găseam la Păltiniș (Sibiu) împreună cu soția mea, Lena Constante și Hari Brauner. Discuțiile în jurul acestui eveniment nu le pot reface. Eu, personal, am fost foarte supărat că nu am fost înștiințat la timp, din București, pentru a putea participa la ședința Adunării Deputaților”.⁴ Între apropiați își exprimă dezacordul față de forțarea regelui să abdice. Consideră

¹ *Ibidem*, vol. 14, f. 52 (Declarația lui L. Pătrășcanu „Asupra atitudinilor mele nepartinice”, nedată).

² *Ibidem*, vol. 1, f. 328 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 5 aprilie 1950).

³ *Ibidem*, vol. 87, f. 118 (Declarația Elenei Pătrășcanu din 7 februarie 1950).

⁴ *Ibidem*, vol. 14, f. 157 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 3 aprilie 1950).

că „e un pas către pierderea independenței naționale a țării”, căci „a avut loc nu printr-o participare a maselor în care ideea de Republică ar fi prins rădăcini, ci printr-o lovitură de Palat”. Evenimentul agită în forul său interior spaima față de propriul viitor: „Prin proclamarea Republicii, mi-am dat seama că un hotărât drum spre stânga a fost luat și eu nu avusesem vreme să dovedesc prin fapte că mi-am lichidat devierile mele de dreapta și naționaliste – ceea ce mi-am dat seama că va avea urmări asupra activității mele politice viitoare, imediate.”¹ În paranteză fie spus, abdicarea s-a decis departe, după cum se va lăuda, la pensie, Molotov („Vîșinski l-a convins pe regele Mihai să abdice de la tron [...] ne înțelesesem mai înainte despre asta – eu cu Eden², iar mai apoi Stalin cu Churchill”).³

Îngrozit de vestea pe care n-o anticipase atât de curând, Pătrășcanu își abandonează soția și prietenii la Păltiniș și vine la București să facă revelionul cu tovarășii. „N-am fost invitat nicăieri, până la urmă, însă, aflând că toți tovarășii vor fi la Ana, m-am dus și eu, fără invitație”, declară el.⁴ Toate relatările din anchetă făcute de Pătrășcanu cu referire la acest episod se întrerup în acest punct. Niciun alt amănunt despre atmosfera „revelionului cu tovarășii” sau despre primirea lui. Mult după moartea lui Pătrășcanu, Gheorghiu-Dej va povesti apropiaților versiunea proprie. Ieșind în întâmpinarea unui nou musafir, gazda a fost neplăcut surprinsă de identitatea nepoftitului. În timp ce acesta se afla în hol, s-a întors în încăpere să-i anunțe

¹ ASRI, Fond P, dosar nr. 40002, vol. 1, f. 389 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 5 aprilie 1951).

² Robert Anthony Eden (1897–1977), om politic britanic. A fost ministru al afacerilor externe (1935–1955) și prim-ministru al Marii Britanii (1955–1957).

³ Feliks Ciuev, Viaceslav Molotov, *Conversații cu Molotov. În cercul puterii comuniste*, Corints Books, București, 2017, p. 90.

⁴ ASRI, Fond P, dosar nr. 40002, vol. 1, f. 167 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 30 noiembrie 1949).

și pe ceilalți de apariția lui Pătrășcanu. „Ce caută trădătorul acesta printre noi?” ar fi spus Gheorghiu-Dej. „Dacă rămâne el, plec eu.” Văzându-se astfel primit, jignit peste măsură de conduita tovarășilor săi, Pătrășcanu și-a scos din buzunar demisia din partid. „Îmi pare rău că nu i-am luat-o, atunci, trădătorului”, este încheierea lui Gheorghiu-Dej.¹

Deosebit de tovarășii săi, dar, în alt mod, îl consideră pe Pătrășcanu și reprezentanții guvernelor american și britanic la București. Misiunea OSS² din România îl apreciază drept omul ei de contact cu comuniștii. Ofițerii Louis Madison și Henry Roberts – care se arătau, în general, foarte interesați de respectarea „intereselor legitime sovietice” de către guvernul român – îl caracterizează pe Pătrășcanu, cel din anii 1944–1945, ca „prietenos, deschis și rezonabil”. Un comunist care insista pe ideea că partidul „nici măcar să nu facă aluzie la amenințarea cu folosirea forței”, el declarându-se adeptul unei cât mai bune colaborări cu național-țărăniștii și liberalii. Rapoartele menționează și opiniile lui Zilber, care, la sfârșitul lui 1944, pleda pentru o guvernare în care partidele istorice ar mai avea încă o majoritate reprezentativă. În aprilie 1945, Zilber transmite americanilor opinia lui Pătrășcanu că protestul Statelor Unite contra „bazei înguste” a guvernului Groza a fost eficace și bine primit, chiar și în cercuri de stânga. Cum sovieticii nu doreau să intre în conflict cu Aliații, probabil că, în curând, aveau să facă anumite concesii și să permită „lărgirea” guvernului prin includerea reprezentanților desemnați de partidele istorice.³

¹ Paul Sfetcu, *op. cit.*, pp. 202–203.

² Agenția de informații a SUA în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, ale cărei misiuni includ operațiuni de sabotaj și antrenament pentru mișcări de rezistență.

³ Elisabeth Hazard, „Războiul rece a început în România”, în *Magazin istoric*, iunie 1996, pp. 37–42.

De altfel, în 1945–1946, contactele cu reprezentanții americani și britanici ai Comisiei Aliate de Control erau firești și pentru liderii comuniști, cele două tabere din rândurile Aliatilor nefiind, încă, percepute în lumina raporturilor conflictuale de mai târziu. În 1946, maiorul Hall, reprezentant al Foreign Office, a tradus în limba engleză cartea lui Pătrășcanu, *Sub trei dictaturi*, întâlnirile dintre cei doi fiind necesare pe relația autor–traducător.¹ La începutul lui 1946, Zilber îi spune lui Pătrășcanu că Madison, unul dintre americanii cu care avea el legătură ca informator al NKVD, urma să fie desconcentrat. Madison e membru al Partidului Comunist din America și, pentru a întări opiniile favorabile ale americanilor despre regimul democrat din România, ar fi bine să-l întâlnească înaintea plecării sale. Ca să nu fie „bătător la ochi”, s-au văzut la Lena Constante acasă. Conversația a fost banală, la fel ca și cea din întâlnirea următoare, acasă la Torosian, de față cu „tovarășul Ghiță”.² Nu era singurul care avea contacte directe cu americanii și englezii, prin urmare, Gheorghiu-Dej putea fi învinuit de același păcat. Ana Pauker se întâlnește și ea cu generalul C.V.R. Schuyler, în octombrie 1945. După întâlnirea de două ceasuri și jumătate, consumată la o ceașcă de ceai în ceea ce Ana Pauker numise „o casă neutră”, Schuyler conchide: „Ne-am despărțit în termeni foarte amicali și cred că vizita ne-a fost tuturor de mare ajutor.”³

În cazul lui Pătrășcanu, se pare că serviciile speciale americane au depistat vulnerabilitatea poziției și personalității sale, dominată de ambiții politice, astfel că i-au propus să emigreze

¹ ASRI, Fond P, dosar nr. 40002, vol. 38, f. 270 (Declarația lui B. Zilber din 8 noiembrie 1950).

² *Ibidem*, vol. 3, f. 123 (Scrisoarea lui L. Pătrășcanu „Către Secretarul General al PMR, Gheorghe Gheorghiu-Dej”, nedată).

³ Cortlandt V.R. Schuyler, *op. cit.*, p. 233.

în America. În 1950, după doi ani de anchetă abia, Pătrășcanu va fi nevoit să admită că, în vara lui 1946, Vișoianu i-a transmis propunerea de a emigra în Statele Unite ale Americii. O respinsese în termeni categorici, deoarece „nu eram nici în panică, nici nemulțumit în măsura în care să fac asemenea pas”.¹ Adresându-i-se lui Gheorghiu-Dej din detenție, afirmă că Schuyler, prin Vișoianu, îl invitase să plece în SUA „în orice condiții dorește”, dar el a refuzat „imediat, categoric și fără discuții această invitație”.² Când se afla la Conferința de Pace de la Paris, Franasovici, ambasadorul României la Londra în acel moment, i-a făcut „o aluzie” că ar putea face „o ruptură în Partid”.³

Aproape simultan cu propunerile din exterior, prietenii cu care se vede acasă îl îndeamnă să părăsească țara. Prima care-l îmboldește este soția sa. Fiind comunist, nu poate trăi decât într-un regim comunist, i-a răspuns. În străinătate ar avea doar două posibilități: trădător sau ratat, oricare dintre ele fiindu-i inacceptabilă.⁴ Altă dată, la insistențele soției, Pătrășcanu se supără: „Ce să fac acolo? Să mor de foame sau să mă fac cerșetor?” o întreabă el. Prietenul casei, Zilber, reproduce surprinzătoarea ei soluție: „O să muncim, eu și Lena, și o să te întreținem.”⁵

Nu este doar ideea Elenei că ar trebui să emigreze. Încercând să-i deschidă ochii asupra pericolelor la care se expune dacă mai rămâne, intervin și ceilalți prieteni. La Paris fiind, soții Pătrășcanu primesc un telefon alarmant de la Lena

¹ ASRI, Fond P, dosar nr. 40002, vol. 1, f. 317 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 29 martie 1950).

² *Ibidem*, vol. 3, f. 123 (Scrisoarea lui L. Pătrășcanu „Către Secretarul General al PMR, Gheorghe Gheorghiu-Dej”, nedatată).

³ *Ibidem*, vol. 1, f. 361 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 7 aprilie 1951).

⁴ *Ibidem*, vol. 64, f. 25 (Declarația Lenei Constante din 19 ianuarie 1950).

⁵ *Ibidem*, vol. 61, f. 39 (Declarația lui B. Zilber din 1 martie 1950).

Constante, care-i înștiințează că în țară se vorbește de arestarea lui. Supărat, Pătrășcanu îi spune soției că Lena dă telefoane „ca să se afle în treabă” și „din invidie că sunt la Paris”.¹

Alt fapt cu consecințe însemnate a fost excluderea prietenului Zilber din partid. La 8 februarie 1947, la o interpelare parlamentară în legătură cu activitatea CEC, Miron Constantinescu (așa cum îl numește Zilber, „canalia cățărută în partid pe umerii Anei Pauker”) declarase că directorul instituției fusese exclus din partid.² Cuvântul „copilului teribil al partidului” a fost urmat de faptă. Excluderea n-a fost făcută în vreo ședință, nici motivele nu i-au fost aduse la cunoștință, lăsându-se să se înțeleagă că e bănuیت de a fi fost agent al Siguranței. Cu puțină vreme în urmă, agentura sovietică a NKVD din România, reprezentată de Petea Goncearuk, îl propusese pe Zilber consilier economic al ambasadei României de la Washington, dar conducerea de partid din țară s-a opus plecării sale.³

Abia acum Pătrășcanu începe să ia seama că prietenii de care se înconjurase nu erau cei mai potriviți pentru timpul și locul acelea. Primul de care dorește să se debaraseze este Nicolae Betea: declară că abia în decembrie 1946 a aflat amănunte despre „viața dezordonată pe care o ducea (beții, lipsa unei profesii reale)”. Atunci a început să-și revizuiască atitudinea față de el și să-i observe „trăsăturile aventuriere”. În ianuarie 1947, Betea îl roagă pe Pătrășcanu „să capete pentru el și încă trei oameni – Rațiu, Pavel și Retegan –, toți de la Statistică, câte o bursă la Paris”, mărturisindu-i și intenția rămânerii în străinătate. Grăbit să scape de el, în februarie 1947, când se afla

¹ ASRI, Fond P, dosar nr. 40002, vol. 87, f. 52 (Declarația Elenei Pătrășcanu din 26 ianuarie 1950).

² Andrei Șerbulescu, *op. cit.*, p. 97.

³ ASRI, Fond P, dosar nr. 40002, vol. 39, f. 65 (Declarația lui B. Zilber, nedatată).

la Paris, Pătrășcanu obține bursele solicitate. Reușește chiar să solicite una în plus pentru Ștefan Popescu, a cărui soție, Ileana Popescu, lucrează împreună cu soția sa la Teatrul de Păpuși.¹

Bursele nu vor fi aprobate în țară, dar Betea și ceilalți propuși nu renunță la plecare. Insistențele lui Betea se întetesc cu propuneri și argumente de a-l determina și pe Pătrășcanu să fugă peste graniță. În vara lui 1947, înaintea deplasării la Bruxelles, Betea insistă pe lângă Pătrășcanu să nu se mai întoarcă, urmând ca mai târziu să vină și prietenii săi, pe cale ilegală. Ca să scape de el, Pătrășcanu a avut slăbiciunea de a-i promite că dacă se hotărăște să rămână, îl va înștiința telefonic de la Bruxelles. Nu o va face, dar promisiunea rămâne.² Propuneri de emigrare ilegală îi face și celălalt apropiat, Anton Rațiu.³ În octombrie 1947, s-a petrecut ultima întâlnire a lui Pătrășcanu cu Betea. Din același motiv („ca să scap de insistențele sale”), Pătrășcanu se declară formal de acord cu ideea emigrației. A fost singura dată când a făcut această afirmație⁴, după cum va declara în repetate rânduri.

În ce scop spunea Betea prietenilor săi că le este utilă fuga lui Pătrășcanu? „Ar fi o mare senzație ca un membru al Biroului Politic al CC și ministru în funcțiune să dezerteze”, spusese el, făcând planuri de viitor legate de America și de întâlnirea cu Sabin Manuilă, care emigrase tot pe cale ilegală. „Ideal ar fi ca Pătrășcanu să accepte să plece, iar dincolo, împreună cu Manuilă, ar putea realiza lucruri mari”, declara Rațiu în anchetă, cu câteva zile înainte de arestarea lui Pătrășcanu,

¹ *Ibidem*, vol. 14, ff. 182–183 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 2 decembrie 1949).

² *Ibidem*, vol. 1, f. 177 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 30 noiembrie 1949).

³ *Ibidem*, f. 205 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 7 decembrie 1949).

⁴ *Ibidem*, f. 128 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 11 noiembrie 1949).

despre planurile lui Betea. Cunoscându-l pe Betea ca fiind „un cetățean cu mult spirit de aventură”, la început prietenii nu i-au dat crezare. Treptat însă, ideea a prins contur în mintea lor ca un bun proiect de viitor.¹

Ca și Zilber, în asemenea vremuri tulburi, ceilalți prieteni ai lui Pătrășcanu își încercau norocul prin diverse căi și mijloace. Ceea ce Pătrășcanu apreciașe a fi fost pure dovezi de prietenie, loialitate și devotament din partea apropiaților se va întoarce ca un bumerang împotriva lui. „Îl vedeam foarte bine pe Betea, ajuns în străinătate, făcând niște beții – similare celor din țară –, dar sub chipul de agent provocator, împotriva mea, nu l-am văzut”, mărturisește Pătrășcanu cu amărăciune, doi ani mai târziu.² Datoria de comunist îi cerea să-l denunțe, i se reproșează continuu. „Nu am luat drumul denunțului”, răspunde el, „pentru că am voit să ascund până la sfârșit legăturile mele cu Betea într-o epocă în care luptam din răspuțeri ca să recâștig încrederea tovarășilor prin munca pe care o desfășuram la Ministerul de Justiție, socotind că plecarea lui Betea va încheia definitiv acest capitol, tocmai de atitudine nepartinică a mea.”³

Cu asemenea „acțiuni criminale” – cum vor fi denumite astfel de fapte în finalul anchetei⁴ –, anul 1947 se încheie cu eșecul revelionului cu tovarășii. Una dintre ele fusese și acceptul ca apropiați al unor oameni fără să fi avut avizul serviciului de cadre, condus de Rangheț în acea vreme. Nimic nu răzbate însă în afara acelei lumi închise, iar *Scânteia*, de la începutul

¹ ASRI, Fond P, dosar nr. 40002, vol. 82, f. 7 (Declarația lui A. Rațiu din 10 aprilie 1948).

² *Ibidem*, vol. 1, f. 107 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 10 noiembrie 1949).

³ *Ibidem*, f. 184 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 2 decembrie 1949).

⁴ *Ibidem*, vol. 14, f. 593 (Proces-verbal de interogatoriu al lui L. Pătrășcanu din 29 iulie 1953).

până la finele regimului comunist, prezintă întruna „unitatea de monolit” a partidului și a conducerii sale.

La 12 ianuarie 1948, Pătrășcanu este ales președinte al Institutului Economic Românesc. În ședința dedicată redactării regulamentului noii instituții au luat cuvântul, printre alții, Dimitrie Gusti, Anton Golopenția și Ilie Zaharia.¹ La 27 ianuarie, ministrul justiției depune la Adunarea Deputaților un proiect de lege referitor la modificarea unor dispoziții din Codul Penal și Codul de Procedură Penală, prin care se ridică inviolabilitatea membrilor familiei regale.² Alte evenimente consemnate de *Scânteia* sunt vizita unei delegații române de partid și de stat la Budapesta, vizita unei delegații bulgare, conduse de veteranul Cominternului, Gheorghi Dimitrov, la București³, semnarea Tratatului de prietenie și asistență mutuală între URSS și RPR de către o delegație în frunte cu Petru Groza, Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Lothar Rădăceanu⁴ și Vasile Luca.⁵

La 21 februarie, la Ateneul Român se deschide Congresul I al PMR, care inaugurează instaurarea dictaturii comuniste în țară. În raportul politic prezentat, Gheorghiu-Dej declară că „învățătura lui Marx, Engels, Lenin și Stalin este acel far strălucitor ce va lumina drumul PMR, drumul ce duce spre noi victorii ale democrației populare, spre România socialistă”.⁶ A doua

¹ Șerban Rădulescu-Zoner și colab., *op. cit.*, pp. 245–246.

² *Scânteia*, 29 ianuarie 1948.

³ *Ibidem*, 15 ianuarie 1948.

⁴ Lothar Rădăceanu (Lothar Wuertzel, Würtzel sau Wurzer, 1899–1955), om politic român de origine șvabă, profesor universitar. Inițial social-democrat, a susținut unificarea PSD cu PCR, fiind răsplătit cu funcții precum: membru al CC al PMR (1948–1952), deputat în MAN (1948–1955), ministru al muncii (1944–1952), membru titular al Academiei Române (din 1955).

⁵ *Scânteia*, 10 februarie 1948.

⁶ *Ibidem*, 22 februarie 1948.